

PODPIS NEMŠKE KAPITULACIJE

Milan Ževart

Muzej KC Ivana Napotnika Velenje

**VDAJA V TOPOLŠICI
9. MAJA 1945**

Šaleška dolina v okviru slovenske Štajerske v letih 1941-1945 ni bila na obrobju dogajanj, saj sodi med tista območja slovenske Štajerske, kjer je bil odpor proti okupatorju najmočnejši. Že v prvih mesecih okupacije je prišlo na šaleškem območju do pomembnih dogodkov, med drugim do ustanovitve Štajerskega partizanskega bataljona v Plešivcu in do partizanskega napada na Šoštanj v noči na 8. oktober 1941, ki je imel velik odmev. Maja 1945 pa je prišlo v Topolšici do dogodka, ki je imel širši pomen.

V letu 1945 in predvsem ob koncu vojne je prišlo na območju 4. operativne cone NOV in POS oziroma Jugoslovanske armade (odslej tudi JA), ki je obsegala slovensko Štajersko, Koroško, Gorenjsko levo od Save in tudi Prekmurje, iz katerega je bil okupator preganjan že v začetku aprila 1945, do velikih koncentracij vojaških enot. Če upoštevamo bojevanje enot 4. operativne cone v letu 1945, je bilo do začetka maja težišče vojaških dogajanj v znatni meri na širšem šaleškem območju, kjer se je veliko zadrževal tudi štab cone. V začetku maja 1945 sta bila štaba 4. operativne cone in 14. udarne divizije s Tomšičevo brigado pri Sv. Andražu pod Goro Oljko, kjer je bila tedaj proslava četrte obletnice Osvobodilne fronte in 1. maja. Pri Sv. Andražu je štab cone dobil ukaz Glavnega štaba JA za Slovenijo, naj s 14. divizijo hitro krene na Koroško. Z glavnino 14. divizije je krenil na Koroško del štaba cone s komandantom Petrom Stantetom Skalo, del štaba cone s političnim komisarjem Matevžem Hacetom in načelnikom štaba Petrom Brajovičem ter z zaščitnim bataljonom pa je še ostal v Šaleški dolini. Ob kapitulaciji nemških oboroženih sil je ta del štaba, ki je ostal v Šaleški dolini, krenil iz Raven v Topolšico, kjer je potem prišlo do pogajanj in vdaje nemških enot oziroma nemške armadne skupine E.

Naj na kratko predstavimo širši okvir dogajanj, ki osvetljujejo kapitulacijo v Topolšici. Kljub temu da je bila vojna za nacistično Nemčijo že dolgo časa izgubljena, je Hitler podaljševal nesmiselni odpor in je od 6. do 15. marca 1945 na Madžarskem izvedel svojo poslednjo ofenzivo. V času sklepnega napada armad protihitlerjevske koalicije so se 25. aprila 1945

pri Torgauu ob Labi srečale ameriške in sovjetske enote. Območje, ki je bilo še pod kontrolo nacistične Nemčije, je bilo presekanjeno na dva dela. Že pred tem so enote Rdeče armade 13. aprila zavzele Dunaj. 30. aprila se je v svojem bunkerju v Berlinu usmrtil Hitler, a vojne v Evropi še ni bilo konec. Proti-hitlerjevska koalicija je trdno vztrajala pri brezpogojni kapitulaciji Nemčije. Pred splošno kapitulacijo nemških oboroženih sil so bile delne kapitulacije posameznih posadk in enot, a velike vojaške skupine so se pred splošno kapitulacijo predajale le zahodnim zaveznikom, ne pa Rdeči in Jugoslovanski armadi, razen če v to niso bile prisiljene. Nekatero nemško enoto so se proti omenjenima armadama bojevale še po splošni kapitulaciji. Dne 29. aprila je bila v Caserti podpisana kapitulacija skupine armad C, ki se je bojevala v severni Italiji. Ta vdaja je stopila v veljavo 2. maja; tega dne se je vdala Rdeči armadi tudi posadka Berlina. 4. maja so v operativnem štabu britanskega feldmaršala B. L. Montgomeryja pri Lünenburgu podpisali dokument o vdaji nemških enot v severozahodni Nemčiji, na Nizozemskem in Danskem, naslednjega dne pa se je v Haarau pri Münchnu predala skupina armad G, v Innsbrucku pa 19. nemška armada. Na Norveškem je bilo konec vojne 8. maja. 7. maja so nemške oborožene sile podpisale splošno kapitulacijo, in to v Reimsu, kjer je bil tedaj vrhovni štab generala D.D. Eisenhowerja. Določeno je bilo, da bo orožje na vseh frontah v Evropi utihnilo ponoči med 8. in 9. majem in da se morajo nemške enote predati nasproti stoječemu nasprotniku. V noči na 9. maj so v predmestju Berlina Karlhorstu uradno ratificirali brezpogojno kapitulacijo nemških oboroženih sil. Poveljnika skupin armad Sredina in Avstrija se Rdeči armadi tudi po podpisu splošne kapitulacije še nista hotela predati, a po bojih je bil do 12. maja odpor teh enot zlomljen. Zadnji boji druge svetovne vojne v Evropi pa so bili na slovenskem ozemlju oz. na območju 4. operativne cone. Velja omeniti, da je ob koncu vojne na slovenskem etničnem ozemlju delovalo osem zavezniških armad, in sicer: štiri jugoslovanske, dve sovjetski, bolgarska in angleška.

Sklepne operacije je Jugoslovanska armada, ki je tedaj sodila med največje armade v Evropi, izvajala tako, da so njene štiri armade prodirale čelno, v zaledju nemške fronte pa je

delovalo več njenih korpusov, med njimi dva slovenska ter enote 4. operativne cone. V zaledju nemške fronte se je torej najdlje bojevala Narodnoosvobodilna vojska Slovenije oz. slovenska armada, ki so jo prav ob koncu vojne ukinjali, njeno poveljstvo pa je bilo razpuščeno. Najpomembnejša enota 4. operativne cone - 14. divizija - je bila le kratek čas podrejena štabu 4. armade, nato pa je bila vključena v 3. armado JA.

Ob splošni vdaji nemških oboroženih sil so bile enote nemške armadne skupine E, ki so se jeseni 1944 pričele umikati iz Grčije prek Albanije, Makedonije, Črne gore in Bosne ter Hrvaške proti Sloveniji in se ves čas umika bojevale proti jugoslovanskim enotam. Ko je bila objavljena kapitulacija nemških oboroženih sil, so bile enote omenjene nemške armadne skupine še na ozemlju Hrvaške in Slovenije, in to zahodno od črte Varaždin-Zagreb-Karlovec. Tej skupini je poveljeval generalpolkovnik Alexander Löhr, ki je bil od konca marca 1945 tudi vrhovni poveljnik za jugovzhodno Evropo. Omeniti velja, da je bil Löhr poveljnik za jugovzhod že od 1. januarja do junija 1943. Od 25. aprila 1945 je bil Löhru podrejen tudi 97. korpus, ki je bil na območju Slovenskega primorja in Istre, od 6. maja pa so Löhru podredili tudi 2. tankovsko armado, ki ji je poveljeval general M. De Angelis. Za varovanje zaledja skupine armad E je bil zadolžen višji vodja SS in policije v 18. vojaškem okrožju E. Rösener, poleg tega pa so bile na Slovenskem tudi enote omenjenega vojaškega okrožja s sedežem v Salzburgu.

Löhrova vojska se je ob koncu vojne v Evropi znašla v zelo težavnem položaju, ker je do splošne nemške kapitulacije prišlo prej, kot je dosegla svoj cilj: preboj na Koroško in predajo Britancem. Löhr, ki so ga 5. aprila podredili generalfeldmaršalu A. Kesserlingu, je 5. maja namestil svoj štab na Polzeli. Prvotno je bil določen za začasno poveljniško mesto Löhrovega štaba Šoštanj. Dne 6. maja je Löhr na sestanku s Kesserlingom v Gradcu zvedel za bližnjo kapitulacijo nemških sil. Vojaška dogajanja so potekala tako, da je Löhrovi vojski ostal na voljo le ozek prostor za umik njegovih enot proti Avstriji, in to predvsem po Savinjski, Šaleški, Mislinjski in Mežiški dolini. Löhrov položaj je poslabšalo to, da je po hudih bojih v noči na 7. maj

moral podpisati predajo svojih enot poveljnik 97. korpusa general Kēbler, in to v Ilirski Bistrici. Lōhrov položaj pa je poslabšalo tudi to, da je v začetku maja na Koroško že prodrla glavnina 14. udarne divizije, tja pa so krenili še štirje odredi: Koroški, Kokrški, Jeseniško-bohinjski in motorizirani odred 4. armade JA. Zaradi bojev s 97. korpusom in drugih razlogov štab 4. armade na Koroško ni poslal večjih sil, kar je bilo prej predvideno. Z nepotrebno zamudo je poslal na Koroško svoje enote štab 3. armade JA. Prav 14. divizija je bila prva večja zavezniška enota, ki je prodrla v notranjost Koroške. Lōhrov štab je iskal rešitev iz težkega položaja tako, da je klical na slovensko ozemlje britanske enote in jih prosil, naj bi čimprej zasedle Trst in južno Avstrijo, a končno mu ni preostalo drugega, kot da se začne pogajati s predstavniki Jugoslovanske armade in s pogajanjmi skuša doseči umik svojih enot na Koroško in njihovo predajo britanskim enotam. Zato je Lōhr 8. maja svojim enotam ukazal, naj ob polnoči med 8. in 9. majem prenehajo z bojem, razen če bodo napadene, in jih hkrati obvestil, naj se ravnajo po navodilih pooblaščenih oficirjev vrhovnih poveljstev Jugoslovanske in Rdeče armade. Za svojega zastopnika pri pogajanjih z Rdečo armado je določil generala M. de Angelisa, za pogajanja z Britanci letalskega generala Felmyja, ki je tedaj poveljeval 34. korpusu, pogajanja s svojim glavnim nasprotnikom, s predstavniki Jugoslovanske armade, pa je prevzel sam. V okviru armadne skupine E je imel Lōhr na voljo eno bojno skupino in pet armadnih korpusov, in to bojno skupino Fischer, 15. kozaški konjeniški korpus, 15. in 21. planinski korpus ter 34. in 91. armadni korpus. Od 25. 4. 1945 je bil Lōhru podrejen še 97. korpus za posebno uporabo. Dne 6. maja 1945 pa je prišla pod Lōhrovo poveljstvo tudi 2. tankovska armada z 68. armadnim korpusom, 22. planinskim korpusom in 1. konjeniškim korpusom. Z Lōhrovo vojsko pa so se umikale še številne kvizlinške enote. Poveljnik 2. tankovske armade je s svojimi enotami na hitro zapustil svoje položaje na fronti ob Muri in na južnem robu Slovenskih goric in se po dolini Drave in severno od nje hitro umaknil v Avstrijo. Vrhovni poveljnik nemške vojske za jugovzhodno Evropo in vrhovni poveljnik skupine armad E Alexander Lōhr je s pismom pozval predstavnike Jugoslovanske

armade na pogajanja v svoj štab. Njegovo pismo je dobil politični komisar 14. divizije Ivan Dolničar Janošik, ki je bil tedaj s Šlandrovo in Zidanškovo brigado v Zgornji Savinjski dolini. Dolničar se je z Löhrom in delom njegovega štaba 9. maja sestel v Letušu. Tam je Löhr skušal doseči sporazum o tem, da bi njegove enote, potem ko bi oddale večji del svoje oborožitve in opreme, lahko nadaljevale umik proti Koroški. Pristal je na nadaljevanje pogajanj v štabu 4. operativne cone v Topolšici, kamor ga je spremljal Dolničar. Že pred tem je 9. maja dopoldne prišlo do spopadov med neko nemško divizijo in zaščitnim bataljonom 4. operativne cone pri Šoštanju in do pogajanj v Metlečah ter vdaje nemške divizije. V Šoštanju se je predala tudi posadka oklepnega vlaka.

Pri pogajanjih v Topolšici je bil pozno zvečer 9. maja dosežen sporazum in tedaj ali še malo kasneje so podpisali dokument v slovenščini in nemščini o tem, da morajo Löhrove enote izročiti orožje in opremo ter se ustaviti. Podpisali so torej listino o vdaji Löhrove vojske, ki sta jo sprejela politični komisar cone Matevž Hace in načelnik štaba cone Petar S. Brajović. Omenjena sta o kapitulaciji Löhra takoj obvestila štab JA za Slovenijo, in sicer takole: *"Danes je prišel v štab cone komandant jugovzhodne armade generaloberst Löhr s kompletnim štabom. V svoji armadi ima 700.000 mož ter je izvršil predajo svoje armade. Od teh je 300.000 na Spodnjem Štajerskem..."* - 10. maja je štab cone omenjenemu štabu sporočil, da Löhr sodi, da je Spodnja Štajerska premajhna za namestitev in prehrano 300.000 vojakov njegovih enot. Omeniti velja, da je Glavni štab Jugoslovanske armade za Slovenijo štab cone opozoril, naj s pisnim dokumentom potrdijo kapitulacijo Löhra in njegove vojske. Vsekakor sta tako Löhr kot nasprotna stran pri pogajanjih pretiravala pri navajanju svojih sil. Po podpisu akta o predaji so nemški oficirji skupaj s partizanskimi obveščali nemške enote o dogovoru v Topolšici. Löhrov štab je bil po podpisu akta o vdaji nameščen v Topolšici. Lahko bi rekli, da se tisti del štaba cone, ki je bil tam, le ni dovolj ukvarjal s problemi, ki jih je povzročila predaja velike množice nasprotnikovega vojaštva. Priznati pa je treba, da za urejevanje omenjenih problemov štab cone tudi ni imel kaj dosti časa in je to prepustil enotam, ki so

bile usmerjene proti Šaleški dolini.

Komandant 4. operativne cone Peter Stanete - Skala je tisti del svojega štaba, ki je bil v Topolšici, poklical na Koroško, kamor je le-ta z zaščitnim bataljonom odšel 11. maja. Tudi oficir, ki so ga pustili v Topolšici, je odšel v Ljubljano. Nadzor nad Löhrovim štabom je tako postal nepomemben. Lühr je menil, da v Topolšici nima pravega sogovornika. Tako se je zgodilo, da je Lühr 12. maja zapustil Topolšico in se z neko motorizirano enoto prebil v Bistrico pri Pliberku, ki je bila že prej določena za njegovo poveljniško mesto. V času, ko so se proti Šaleški dolini valile velike množice nemških in kvizlinških vojakov, tam ni bilo nobene večje slovenske operativne enote. Večje enote JA so hitele proti Šaleški dolini, a intervencija pri pobegu Löhrovega štaba je bila prepozna. Na Koroškem je Löhrov štab poiskal zvezo z Britanci in skušal doseči, da bi se vsaj del njegovih enot lahko predal njim. Angleži so bili le kratek čas pripravljeni sprejeti Löhra v svoje ujetništvo.

Löhrov odhod iz Topolšice je močno prizadel štab 4. operativne cone. Löhra so začeli mrzlično iskati in ga tudi našli. Na osnovi dejstva, da se je Lühr že predal v štabu 4. operativne cone, so ga Britanci izročili oficirjem te cone, ti pa so ga nato morali predati štabu 3. armade JA.

Löhrova predaja v Topolšici je bila, kljub temu da je bila opravljena v času, ko je že veljala splošna kapitulacija nemških oboroženih sil, zelo pomembna in enakovredna drugim delnim kapitulacijam velikih nemških vojaških skupin, ki smo jih omenili. Po svoje je bilo dogajanje v Topolšici nekaj izjemnega, saj je tam podpisal dokument o predaji poveljnik velike nemške vojske v slovenskem pokrajinskem štabu, ki ob predaji na kraju dogajanj ni imel na voljo kaj več od svojega zaščitnega bataljona. Kapitulacija v Topolšici je omogočila in bistveno pospešila razorožitev številnih enot skupine armad E; okoli 150.000 njenih vojakov je moralo v jugoslovansko ujetništvo, nekaj njenih enot se je prebilo na Koroško, tako tudi veliko pripadnikov kvizlinških enot, ki so jih Angleži potem predali JA. Pomena vdaje v Topolšici ne zmanjšuje dejstvo, da je po njej še prišlo do bojev in spopadov z nemškimi in kvizlinškimi enotami, ki so trajali do srede maja 1945.

Načelnik Löhrovega štaba E. Schmidt-Richberg, ki je tudi bil v jugoslovanskem ujetništvu, je v svoji knjigi o koncu bojev na Balkanu, v kateri je precej netočnih trditev, navedel vrsto razlogov za dejstvo, da so se enote skupine armad E bojevale do bridkega konca, in to hkrati skušal opravičiti s trditvijo, da je skupina armad E s svojim vztrajanjem v boju do konca jugoslovansko-komunističnim enotam onemogočila zasedbo jugovzhodne Avstrije in tako rešila za Avstrijo znatne dele Štajerske in Koroške. Ta trditev je brez osnove, saj so enote JA prodrle na Koroško in tudi v južno avstrijsko Štajersko. O mejah med Jugoslavijo in Avstrijo pa se je odločalo na drugih ravneh in pri tem boji skupine armad E niso imeli vloge. M. Rauchensteiner je v svoji knjigi o vojni v Avstriji 1945. leta navedel, da se okoli 150.000 vojakom armadne skupine E ni posrečil pravočasen prehod v britansko zasedbeno cono in so prišli v jugoslovansko ujetništvo. Rauchensteiner pa navaja tudi v bistvu netočen podatek, da se je Lühr predal 15. maja 1945 zjutraj kot ujetnik na razpolago štabu 4. operativne cone v Mariboru.

Naj na koncu ilustriramo dogajanja v Šaleški dolini v času kapitulacije nemških oboroženih sil z odlomki iz dnevnika učiteljice Marice Trobej, ki ga je pisala od 1941. do 1945. leta ter sodi med zelo pomembne vire za zgodovino Šaleške doline in tudi slovenske Štajerske za omenjeno obdobje.

Za 8. maj popoldne je Trobejeva v svoj dnevnik med drugim zapisala: *"Cel popoldan so se vile po cesti nepregledne množice vojaških avtomobilov, natrpanih vojaštva ... Že je legel mrak na zemljo ... Kar se zaslišijo strelj od vseh strani. Po celi dolini in gričih zagori nešteto kresov; kot bi se usule zvezde z neba ..."*

Za 9. maj beremo v dnevniku med drugim tole: *"Navsezgodaj nas zbudi streljanje. Mislili smo, da naši fantje z veseljem proslavljajo prvi dan v osvobojenem Šoštanju, a strelj, ki so prileteli skozi okno, nas kmalu prepričajo, da gre zaresno. Opazimo na cesti polno avtov oboroženega vojaštva, ki se je s streljanjem branilo pred razorožitvijo ... Pričnejo se pogajanja in koncem konca se švabi vdajo in odložijo orožje ... V Metlečah in Penku stoji nepregledna množica vozov in avtomobilov."*

Za 10. maj v dnevniku Trobejeve beremo med drugim tole: "Narod hiti v cerkev. Čuje se po dolgih štirih letih slovenska beseda, slovensko petje. Njegova mehka duša je globoko ganjena. Ihtenje jih duši - solze radosti ga oblivajo, osvobojeni smo."

Trobejeva je tudi opisala, kako so bila prej skrbno obdelana polja v Šaleški dolini pomendrana, steptana in posuta z razno ropotijo, ki jo je odvrгла nemška armada. Menila je, da bo potrebno še dosti časa, preden bodo odstranjeni vsi sledovi vojne in si bo zemlja zopet opomogla.

OPOMBA O VIRIH IN LITERATURI

Od dokumentov, ki sem jih uporabil pri pisanju tega prispevka, naj navedem: *Povelje vrhovnega poveljnika za jugovzhodno Evropo in vrhovnega poveljnika skupine armad E. A. Löhra* z dne 8. 5. 1945, fotokopija je v Muzeju Velenje; *depeše oz. radijska sporočila štaba IV. operativne cone Glavnemu štabu JA za Slovenijo in Glavnega štaba JA za Slovenijo štabu 4. operativne cone*. Omenjene depeše so v Arhivu Republike Slovenije, Referat za dislocirane arhive (gre za bivša arhiva Instituta za novejšo zgodovino v Ljubljani in CK ZKS); Marica Trobej, Dnevnik, 23. in 24. zvezek, arhiv Muzeja Narodne osvoboditve Maribor (AMNOM). Dokumenta oziroma zapisnika o vdaji Löhra v Topolšici zgodovinarji še nismo imeli prilike videti. Vprašujemo se lahko, če ga nismo videli zaradi tega, ker se ni ohranil noben izvod, ali pa je dokument v kakem arhivu v Beogradu ali kje drugje. S tem v zvezi naj omenim, da v *Istoriji Saveza komunistov Jugoslavije* (Beograd 1985) kapitulacija v Topolšici ni omenjena, v slovenski izdaji (*Zgodovina Zveze komunistov Jugoslavije*, Ljubljana 1986) pa je. Upošteval sem tudi kar številna pričevanja o pogajanjih in dogajanjih v Letušu, Topolšici in Šoštanju, ki so bila objavljena, nekatera pa so v arhivih. Tako je npr. pričevanje Franca Stegnarja Kolumba, ki je ob osvoboditvi Šoštanja postal komandant tega mesta v AMNOM.

Naj navedem še izbor iz literature, ki sem jo uporabil: *Konec druge svetovne vojne v Jugoslaviji*, Borec 1986. Gre za objavo referatov in razprav jugoslovanskih in britanskih zgodovinarjev pri okrogli mizi, ki je bila na Brdu pri Kranju decembra 1985. Za našo temo sta pomembna predvsem referat dr. Toneta Ferenca "Predaja nemške vojske iz jugovzhodne Evrope. Konec druge svetovne vojne v Jugoslaviji" in prispevek Ivana Dolničarja "Pričevanje o nekaterih dogodkih ob sklepnih bojih za osvoboditev Jugoslavije"; Peter S. Brajovič, *Konec*

druge svetovne vojne v Sloveniji, Ljubljana 1977; isti, *Konačno oslobodjenje* (Sečanja i obrade), Zagreb 1983; Tone Ferenc, *Sklepne operacije za osvoboditev Slovenije*, v: *Osvoboditev Slovenije 1945*, Ljubljana 1977; isti, *Osvoboditev severovzhodne Slovenije in poslednji boj na Poljani*, Ljubljana 1985; isti, *Druga svetovna vojna se je končala v Sloveniji*, Koledar Prešernove družbe za leto 1995; Milan Ževart, *Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini*, Ljubljana 1977; isti, *Kapitulacija Nemčije*, v: *Enciklopedija Slovenije 4*; Franci Strle, *Veliki finale na Koroškem*, Ljubljana 1986; isti, *Burni dogodki ob zajetju Löhra*, Velenje 1980 (v tej brošuri je Strle objavil tiste opise iz svoje knjige *Veliki finale na Koroškem*, ki obravnavajo dogodke od 9. do 12. maja v Topolšici, Löhrov pobeg iz Topolšice in njegovo ponovno zajetje); Kosta Nadj, *Pobeda*, Zagreb 1980; *Enciklopedija druge svetovne vojne 1939-1945*, Ljubljana 1982 (slovensko izdajo sta uredila dr. Tone Ferenc in dr. Milan Ževart); Erich Schmidt Richberg, *Der Endkampf auf dem Balkan. Die Operationen der Heeresgruppe E von Griechenland bis zur den Alpen*, Heidelberg 1955; Manfred Rauchensteiner, *Krieg in Österreich 1945*, Wien 1970.